

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Гончар Максим Володимирович

Вплив соціальних мереж на політичні системи у контексті суперництва демократичних та авторитарних режимів

УДК 327.8:323.2
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-5.2>

Гончар Максим Володимирович
аспірант кафедри філософії, соціології та політології
Державного торговельно-економічного університету
вул. Кіото, 19, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-3080-5665

Соціальні мережі змінили спосіб сприйняття інформації для мільярдів людей. Їх постійна присутність у щоденному житті обумовлює зміну у поведінці під час електронних циклів, реакціях на новини та впливає на ідентичність. В цьому контексті, відбувається паралельна трансформація звичного політичного процесу і способів конкуренції різних політичних систем та політичних акторів. Схожі процеси вже можна було спостерігати в минулому, їх розгортання, не в останню чергу, було пов'язане із технологічними винаходами та інноваціями. Особливо відчутний вплив на людські спільноти справляли технології, які пришвидшували обмін інформацією, ідеями та знаннями. Поява друкарського верстату запустила низку революційних процесів у Європі та світі: змінювалися фундаментальні інституції – держава та церква, відкрився доступ до оформлення інституційної освіти, тощо. Інтернет та соціальні мережі так само революціонізують способи міжперсональної комунікації, переводячи її на наступний вимір швидкості та доступності. В ці зміни втягуються і, організовані людьми, політичні системи, для яких соціальні мережі становлять як загрози, так і значні можливості. Соціальні мережі нині є тим полем, на якому національні держави активно провадять власну політику та досягають бажаних цілей, використовуючи технологічні інновації. В залежності від типології політичного режиму, ці цілі можуть бути агресивними та деструктивними або навпаки сприяти зміцненню стійкості демократії.

Метою статті є аналіз впливу соціальних мереж на суспільство і політичні процеси. Опис викликів, які соцмережі породжують перед демократичними системами у глобальному протистоянні з авторитарними режимами.

Методи дослідження: загальнонаукові підходи аналізу та синтезу, метод порівняння та історичний метод.

Результати дослідження. У статті проаналізовано вплив соціальних мереж на сучасні політичні системи та способи організації суспільства. Розглянуті особливості взаємодії закритих та відкритих політичних систем у соціальних мережах, їх вплив на громадян та політичний процес в умовах протистояння авторитарних та демократичних систем. Описані методи інформаційного контролю, до яких вдаються авторитарні режими із застосуванням сучасних інтернет-мереж та новітніх технологій. Проаналізований вплив технологій, які прискорюють інформаційний потік, на суспільства та індивіда. Висвітлено вплив соцмереж на ідентичність та поглиблення відчуття приналежності до глобальної спільноти.

Ключові слова: соціальні мережі, «керована демократія», інформаційні операції, дезінформація, пропаганда, авторитарний режим, демократія.

Вступ. Сучасний рівень включення громадян в розмаїту систему мереж потребує поступового аналізу та дослідження. Прискорення поширення інформації в соціальних мережах різнобічно впливає на користувача: від його політичних поглядів чи ідентичності до способів пояснювати світ. Інтернет, котрий породив якісно нові форми організації людей, був важливим елементом поширення демократії в минулому столітті. Холодна війна розділяла світ, у тому числі, за способами роботи з інформацією і сценаріями інформаційного впливу, якими користувалися політичні системи по два боки «залізної завіси». Технологія, яка дозволяла миттєво та без цензури обмінюватися даними та інформацією, давала надію на те, що доступ до знань стане надбанням кожної людини, а нові «холодні війни» стануть неможливими. Комуніка-

ція в мережі виводила громадянина з-під щільного нагляду держави і довгий час дозволяла маскуватися за «аватарами» та користуватися необмеженою анонімністю.

Соціальні мережі на початку XXI-го століття, після низки інтернет-революцій, продемонстрували свій потенціал до трансформації суспільств та протидії недемократичним елітам. Разом із тим, подальший розвиток цифрових технологій досить швидко був опанований зацікавленими силами – анархічними угрупованнями, політиками-популістами та авторитарними режимами. Збільшення кількості інформації не спрацювало у виключно конструктивний спосіб. Тепер технічно-підковані автократи вдало користуються технологіями, з метою контролю власних громадян та збереження свого «статус-кво». Світ, який мав об'єднатися глобальною мере-

жею, у 2024-му році виглядає наново розділеним, а кордони які, здавалося б, є неможливими у цифровому просторі, все яскравіше помітні при детальному вивченні інтернет-мереж.

Актуальність. Соціальні мережі змінили спосіб сприйняття інформації для мільярдів людей. Їх постійна присутність у щоденному житті обумовлює зміну у поведінці під час електоральних циклів, реакціях на новини та впливає на ідентичність. В цьому контексті, відбувається паралельна трансформація звичного політичного процесу і способи конкуренції різних політичних систем та політичних акторів. Соціальні мережі є тим полем, на якому національні держави здійснюють продовжують власну політику та досягають бажаним цілей. В залежності від типології політичного режиму, ці цілі можуть бути агресивними або навпаки сприяти зміцненню демократії.

Мета та завдання. Метою статті є аналіз впливу соціальних мереж на суспільство і політичні процеси. Завдання статті є наступними: описати виклики, які соцмережі породжують перед демократичними системами у глобальному протистоянні з авторитарними режимами. Визначити механізми, якими авторитарні режими користуються для консолідації влади та впливу на громадян. Проаналізувати, в який спосіб інноваційні технології, що пришвидшують інформаційний потік, змінюють способи організації суспільства.

Методи дослідження. Основними методами дослідження обрані загальнонаукові підходи аналізу та синтезу, для узагальнення викликів, які постають перед демократичними системами у контексті стрімкого розвитку соціальних мереж. Методи порівняння та історичний метод для аналізу трансформаційних змін, які спричиняла поява нових способів поширення інформації.

Результати. Вплив інформації та нових технологій на людину та людські спільноти лишається дискусійним та неочевидним навіть в теперішній час коли, здавалося б, доступ до інформації є глобальним як ніколи до цього. Вочевидь, сучасні соціальні мережі – феномен, котрий тільки чекає на ґрунтовні дослідження. Їх вплив на суспільну організацію та політичні процеси сучасний дослідник може оцінити лише частково, оскільки здійснює їх аналіз в час, коли соціальні мережі ще не продемонстрували увесь свій потенціал, перебуваючи на одному з етапів власного розвитку.

Перш ніж перейти до аналізу соціальних мереж, варто відзначити, що питання цифрового суспільства та мереж щораз активніше обговорюються в науковому середовищі. Проблематику новітнього явища «техноавтократизму» досліджує у своїх статтях Андрієн Лафранс [12]. Питання взаємодії мережевих спільнот та ієрархічних структур детально розкриває британський історик Ніл Фергюсон. Великий внесок у дослідження питання

появи передової технології, яка прискорює обмін інформацією, робить її доступною для широкого загалу, впливає на цілі суспільства і закладає подальші трансформаційні зміни, зробив Маршал Мак-Люен [3] Розуміння боротьби розрізнених наративів, інформаційного впливу та пропаганди у соціальних мережах детально досліджує Пітер Померанцев [5].

Книга «Новий цифровий світ» Е. Шмідта та Д. Коена, до прикладу, була спробою осмислити, як нові технології можуть вплинути на щоденне життя усього людства. Автори цієї роботи намагалися балансувати між пересторогами щодо небезпек, які несе цифрова доба – загрози витоків даних, міжнародного тероризму, злочинності та їх переваг – від більшої спроможності громадян відстоювати власні права до більшої прозорості та оновлених «правил гри» між державою та громадянином [7].

Ще одна ґрунтовна робота «Площі та вежі» британського дослідника Ніла Фергюсона, описує напругу між розмаїтими мережами неформальних спільнот та ієрархічними структурами. Важливим є зауваження автора про те, що вивчення мереж є нелегким процесом – неформальні мережі зазвичай не лишають по собі архівів чи документів, однак більшість людей все ж перебувають в мережах, навіть поза Фейсбуком чи Твіттером, адже мають друзів чи родини, вони належать до спільнот випускників, благодійних організацій, клубів, тощо. Ніл Фергюсон доводить, що ці неформальні мережі увесь час перебувають у взаємодії із формальними та ієрархічними структурами і, нерідко, саме перші відіграють більш вагомую роль в історичному процесі [6, с. 12]. На думку автора, «мережева доба» розпочинається з XV століття разом із винайденням книгодрукування, яке стрімко змінює ландшафт європейської дійсності. Цей процес розтягнувся до XVIII століття і тривав до моменту поки ієрархічні, централізовані структури не повернули собі контроль, який утримували до другої «мережевої доби», котра почалася в 1970-х роках і триває по сьогодні [6, с. 18]. В цьому твердженні британський дослідник, ймовірно, спирається на авторитет Самуеля Гантінгтона, котрий виводить «третю хвилю демократизації» саме з 70-х років XX ст. Саме мережеві спільноти, а в пізніший час, і соціальні інтернет-мережі будуть рушійною силою цього процесу поширення демократичних цінностей та свобод. Свою книгу Ніл Фергюсон завершує оглядом сучасних соціальних мереж, які на його думку стали аналогом «площ» минулих епох, саме на площах відбувалася значна частина політичного життя. Площі як фізичні, так і «цифрові» дозволяють уникати постійного контролю ієрархічних структур і інституцій та стають місцем звідки беруть свій початок революції та радикальні суспільні перетворення.

Для того щоб проаналізувати в який спосіб соціальні мережі впливають на організацію суспільства та політичних систем варто звернутися до ідей, які синтезував Маршал Мак-Люен у своїй праці «Галактика Гутенберга». Перед автором цієї роботи стало нелегке завдання – відслідкувати, в який спосіб поява передової технології, яка прискорює обмін інформацією та робить її доступною для широкого загалу, впливає на цілі суспільства і закладає трансформаційні зміни на цілі покоління уперед. В XV столітті винайдення нового методу друкування книг Йоганном Гутенбергом визначило політичні, історичні та суспільні тенденції на майже чотири сотні років [3].

Мак-Люен у своїй праці послідовно доводить, що будь-яка нова технологія поступово розширює одне або декілька відчуттів і, виносячи їх у простір суспільного, поступово змінює те, як ми сприймаємо світ. На прикладах неписьмених африканських спільнот Мак-Люен демонструє, що західне абстрактне сприйняття мистецтва чи кіно є наслідком тривалого користування алфавітом та писемністю. Натомість для людини, що живе в племінному, переважно, аудіальному та міфологічному світі – концентрація та розуміння образності кінематографу є недоступними та складними, а розуміння образів вимагає тривалої та кропіткої підготовки [3, с. 61]. Окрім того, Мак-Люен цитує Бертрана Рассела, який говорить, що проривні теорії і відкриття, наприклад, ідеї Коперника чи Ейнштейна, будуть зрозумілишими поколінням, які зростатимуть разом із ними [3, с. 66].

Поширення переписуваного книжництва обґрунтувало відхід від сакрального, слухового способу розуміння світу до візуального, а вже на наступному етапі в XV столітті, разом із винаходом Гутенбергом книгодрукування, відбулося різке пришвидшення розвитку суспільства та політичних систем. Дослідження Мак-Люена чітко демонструє, що поступове наростання інформаційного потоку, корелює із тим, в який спосіб у суспільстві відбувається зміна уявлень про світ та як організуються знання про нього. Навіть в часи, коли книги переписувалися від руки, а спосіб їх читання залишався переважно «вголос» – люди вже отримували значну більшу кількість інформації у порівнянні з минулими історичними епохами. В свою чергу, книгодрукування – стало найголовнішим етапом розвитку алфавітної культури, яка відлучила індивіда від племінного, колективного сприйняття світу і перелаштувала людину на шлях індивідуалізму. Відкриття Адама Сміта чи Французька революція нерідко трактуються сучасними дослідниками як наслідок винайдення книгодрукування, що свідчить про те, що книгодрукування змінювало самі форми взаємодії між людьми у спільнотах. Книгодрукування, наприклад, відкрило світ національних мов та пресу, а доступ до друкованого

слова став надбанням широкої публіки. Друкована книга стала запорукою уніфікації розрізних спільнот і заклала передумови до появи націй у майбутньому.

В «Галактиці Гутенберга» зустрічаємо тезу, котра рівноцінно означає спільну для книгодрукування та сучасного інтернету, з його соціальними мережами, проблематику: «Дія будь-якої сили – катастрофа, якщо не усвідомлювати наслідків впливу, а надто тієї сили, яку ми самі створили» [3, с. 334]. Якщо наслідки появи книгодрукування, як найвищої точки еволюції алфавіту, вже піддавалися осмисленню, то ситуація з розумінням подібних наслідків появи соціальних мереж, як етапу розвитку Інтернету, потребує детальнішого огляду.

Для Маршала Мак-Люена винайдення абетки відкрило «браму» до асиміляції неалфавітних культур. Алфавіт, на його думку, поглинав і трансформував культури, за своєю суттю це була агресивна технологія [3, с. 77]. Ця комунікаційна інновація викликала трансформацію цілого способу суспільної організації – від племінної до національної. Поява націй – один із ключових етапів політичної творчості людини. У цьому контексті постає питання: в який спосіб ще одна комунікаційна інновація – соцмережі трансформують політику та політичні системи?

В 2016-му році Мартін Белам в матеріалі для The Guardian спробував поєднати ряд явищ в інтернет-середовищі, які на його думку, походять на «першу світову кібервійну». Автор розвідки розглядає 2007-й рік та хвилю кібератак з боку Росії на державні цифрові сервіси Естонії як відповідну точку у новітньому протистоянні національних держав. Автор додає до своїх аргументів ще ряд показових епізодів, наприклад, обрив кабелів інтернет з'єднання на дні Середземного моря в 2008-му році [8]. Під час цього інциденту значна частина користувачів з Єгипту лишалася без доступу до мережі, а сама подія офіційно трактувала як «несправність». В 2024-му році, після атак хуситів на підводні кабелі в Червоному морі, вже остаточно можна стверджувати, що розлогі мережі кабелів, які забезпечують підключення до мережі, однозначно є однією із потенційних цілей у цифровому протистоянні між національними державами та афілійованими до них угрупованнями [9; 10]. Також в статті наведені приклади застосування хакерських атак для виведення з ладу ядерної програми Ірану в 2010-му році або атака Північної Кореї на компанію Sony – для досягнення агресивних дипломатичних цілей новими засобами. І звісно ж, одним із маркерів цього протистояння автор називає втручання у вибори в США у 2016-му році з допомогою різноманітних електронних систем. У підсумку, автор формулює гіпотезу, що для істориків майбутнього, інтернет буде більш цікавим саме з погляду на нього як інструменту для

військових цілей та простору, в якому одні держави намагаються отримати перевагу над іншими [8].

Такий погляд контрастує з оптимістичним поглядом Шмідта і Коена та з більш ранніми лібертаріанськими уявленнями про інтернет як простір повної свободи і запоруку позитивних трансформацій для суспільства [6, с. 469]. Бачення Мартіна Белама – це одна із переконливих варіацій для пояснення тих контраверсійних тенденцій, які розгортаються сьогодні в мережі. Вочевидь, в цьому аналізі не вистачає низки додаткових обставин та явищ, які після пандемії коронавірусу та російського широкомасштабного вторгнення в Україну, стали більш видимими. Зокрема, автор не взяв до уваги значний пласт дій, які розробляють та реалізують урядові та неурядові сили в мережі. Якщо уявити сучасне інтернет-середовище та соціальні мережі як ще одну площину протистояння національних держав, то маємо відзначити, що цей простір став полем, на якому держави будують свої стратегії «нападу» та «оборони», розгортають спеціалізовані відділи з проведення чи запобігання інформаційним операціям та шукають способи адаптувати власні стратегічні документи до інтенсивності комбінованих цифрових викликів, що наростають.

Окрім того, поширення соціальних мереж частково посприяло тому, що світ «стиснувся». Тут йдеться не так про уявлювані нами інші суспільства чи держави із їх кордонами, адже притаманна індивідам ментальна географія чи стереотипи навряд чи зникли, а про те, з якою швидкістю ми дізнаємось новини чи інформацію з інших куточків світу і як ми з ними взаємодіємо.

Яскравий приклад цієї нової глобалізованості – надзвичайно деталізованої, зафіксованої на фото та відео, можна спостерігати протягом російсько-української війни. Від самого початку російської агресії поширення інформації про перебіг війни в соціальних мережах стало одним із фокусів українського уряду, лідерів суспільної думки, волонтерів та військових. Соціальні мережі відіграють роль дипломатичного інструменту та є елементом тиску на уряди дружніх до України демократичних країн. Українські користувачі соціальної мережі Twitter, згодом X, використовують її для інформування західних суспільств та створюють дискусію про необхідність підтримки обороноздатності України. Така проактивна позиція українців в мережі є також одним із факторів того, що громадяни західних країн мають можливість краще уявляти реалії російської агресії, будувати власні висновки. Кількість контенту, яка щодня створюється користувачами соціальних мереж і стосується війни є надзвичайно великою, а на її опрацювання майбутніми істориками буде необхідна значна кількість часу та ресурсів. Можна говорити про те, що це військове протистояння отримало безпрецедентний рівень «цифровізації». Сучасні

технології супутникового інтернету дозволяють отримувати матеріали безпосередньо з поля бою, створювати цифрові мапи лінії фронту, один з найвідоміших проєктів – мапи від DeepState. Як наслідок, громадяни отримують щоденну інформацію про ситуацію на фронті, що було б неможливим у війнах минулого [2, с. 194].

Окрім того, соціальні мережі – один з найбільш дієвих інструментів, який дозволяє фіксувати та ділитися із західними суспільствами наслідками російських ракетних ударів або військових злочинів, частина з яких лишилася б невідомою за відсутності соціальних мереж та глобального покриття інтернетом. Все це свідчить про те, що російське вторгнення в Україну частково розмиває традиційний поділ на військову та цивільну сфери, соціальні мережі та месенджери стали медіумом, через який відбувається мобілізація та низова ініціатива громадян у сприяння обороні. Саме в цих неформальних мережах різні представники суспільства здатні реагувати швидше та підсилювати збройні сили через благодійні та волонтерські збори під термінові запити військових підрозділів. Традиційні ієрархічні та бюрократичні державні структури, в свою чергу, мають схильність до запізної реакції через помітну затримку системи. Відтак, російська агресія демонструє, що війни XXI століття відтепер будуть паралельно розгортатися і в цифровому просторі. Така тенденція призводить до якісно нового сприйняття війни суспільствами – через покриття «цифрою», вона стає ближчою, кількість інформаційного потоку зростає, зменшується кількість таємниць, а громадяни повсякчас перебувають під тиском інформаційних операцій, які застосовує інша сторона конфлікту. Цей останній фактор, не в останню чергу, впливає на спроможність суспільства до опору та його здатність протистояти значним кризам.

Згаданий раніше Маршал Мак-Люен вже передбачав ці зміни. Дослідник стверджував, що Гутенбергову галактику врешті замінить нова «Галактика Марконі», в якій електронні засоби передачі інформації та зображень будуть відігравати вирішальну роль. Сучасну добу він називав електронною і стверджував, що світ рухається до того, щоб стати «глобальним селом», праобразом якого є племінний лад дописемних культур. Важливим в цій концепції є зауваження про те, що зникнення фрагментарного та розділеного світу може призвести до того, що людські спільноти опиняться перед ситуацією, коли в суспільствах панує «панічний страх», притаманний племінним спільнотам, в яких увесь простір та уявлення про навколишній світ є замкненими і взаємозалежними [3, с. 65]. Така метафорична характеристика може виглядати як спроба футуристичного прогнозування майбутнього, яким його бачили в шістдесяті роки минулого століття.

Аналізуючи сучасну «електронну добу» можемо стримано стверджувати, що візія Мак-Люена, побудована на блискучому аналізі минулого, дозволила йому передбачити для яких завдань можуть бути використані електронні технології, що пришвидшують комунікацію та роблять її масовою. Щоб усебічно проаналізувати вплив соціальних мереж на людину знадобилась би праця-відповідник «Галактиці Гутенберга». Отже, у даному дослідженні зупинимось на деяких аспектах того, в який спосіб сучасні соціальні мережі та інтернет впливають на сучасні політичні системи, способи організації суспільства та демократію.

Спостереження Пітера Померанцева, експерта з медіа та пропаганди, перегукуються із оптикою, яку Маршал Мак-Люен пропонував ще у минулому столітті. Померанцев вже на перших сторінках своєї роботи «Це не пропаганда», зазначає, що уявлення ХХ століття про те, що разом зі збільшенням кількості інформації, рух за демократію та свободу отримує низку переваг над політичними режимами, які користаються з власного права на примус та впливовості спецслужб – підтвердились лише частково [5, с. 10]. Надзвичайна насиченість інформаційного простору «грає» не тільки за «команду» активістів, опозиціонерів та громадян зацікавлених у захисті демократичних принципів, але й дає політичним режимам та впливовим політичним елітам нові ключі до консолідації влади та низку новітніх засобів до упокорення незгодних.

Померанцев, будучи професором Інституту глобальних питань Лондонської школи економіки, має за мету розкрити та проаналізувати ті суспільно-політичні зміни, які принесли із собою новітні цифрові технології. Ситуація з сучасними демократичними системами, як їх описує Померанцев, виглядає щонайменше кризовою. Спостереження автора про те, що ліберальний світ переживає стагнацію і це відзначається навіть в тому, який словник ми використовуємо. Знайомі слова, такі як «демократія», «свобода», «ліберал», втрачають той сенс, який був притаманний їм зовсім нещодавно – у часи «традиційних» медіа [5, с. 12].

Вплив алгоритмів, таргетованої реклами, поширюваної в інтернеті дезінформації та теорій змов у соціальних мережах, впливають не тільки на політичні процеси, але і на кожного окремого громадянина та його сприйняття світу. Останнім часом, ми вже навіть не дивуємося розслідуванням про втручання у вибори третіми державами за допомогою цифрових засобів – це стало, певною мірою, новою «нормальністю», неможливою ще на початку 90-х років ХХ-го століття. Пітер Померанцев припускає, що інтернет з його підсистемами змінює міжособистісну комунікацію, трансформує стосунки в родині, і навіть змінює ідентичності людей [5, с. 13]. Такий погляд вимагає серйозного ставлення та аналізу, адже ідентичність, особливо

у суспільствах, які стикаються із екзистенційними викликами: війнами, епідеміями чи техногенними катастрофами, є джерелом стійкості та підґрунтям для виживання спільноти. Тому досліджуючи сучасні соціальні мережі та інтернет, наприклад, в українському контексті, надзвичайно важливо відповідати на запитання: як те чи інше явище або система явищ та тенденцій впливають на громадянина та його ідентичність, хто є джерелом цього впливу та яка мета переслідується?

Аналізуючи працю Померанцева, можна зробити висновок, що описана ним криза в демократичних системах, не в останню чергу, пов'язана із тим, що традиційні медіуми інформаційного впливу втрачають позиції у «перегонах» із формування ідентичності. Радіо, телебачення, газети та книги створювали зрозумілі зразки поведінки та образи, які уніфікували розрізаних представників суспільства у ширші, за класичним вже поясненням Бенедикта Андерсона, – уявлені спільноти [1]. Ці медіуми дозволяли формувати, зберігати та контролювати різні прояви ідентичності. Якщо галактика Гутенберга з її книгодрукуванням та газетами дала необхідну інерцію для унормування та поширення національних мов та націй, то електронна галактика Марконі навпаки децентралізувала потоки інформації, створила спільний комунікаційний простір для кожного куточку світу, куди дістали кабелі телеграфу чи комп'ютерних мереж. Вочевидь, пришвидшення появи нових проривних технологій призводить і до пришвидженої появи нових «галактик», які замінюють із часом одна одну. Соціальні мережі від моменту своєї появи ще не привели нас до чогось, що можна було б назвати «галактикою Цукерберга», але вони мають потенціал стати такими. Не виключено, що наступні технологічні винаходи, які будуть пов'язані з масовими комунікаціями та зміною способу споживати інформацію – призведуть до конкуренції між новими «галактиками» за вплив на потенційних реципієнтів.

Специфіка соціальних мереж та інтернету полягає в тому, що вони розглядалися як засіб звільнення та джерело до майже необмеженого прогресу. Перші мережеві ентузіасти, вочевидь, розуміли, що ефект від цих технологій може бути таким самим як і винахід друкарського верстата, однак сьогодні ми можемо засвідчити легковажність таких уявлень. Пітер Померанцев докладно описує як у сучасних соціальних мережах відбувається формування «фейкової реальності» за допомогою фабрик тролів, зокрема однієї з найвідоміших – Ольгіно. Він говорить про те, що люди, яким раніше вдавалося протистояти дезінформації, продукуюваної телебаченням, тепер не мають необхідної спроможності критично сприймати дописи та коментарі в соціальних мережах, які штучно створюються підконтрольними урядам організаціями [5, с. 164].

Органічно ці мережеві структури з генерації неправдивої інформації спершу відпрацьовували внутрішню повістку в державах, де режим потребував переінакшити уявлення про «правду» та створити поле, в якому народжуються десятки різноманітних пояснень та теорій з будь-якого питання. Ця широта трактувань дозволяє владі розмивати віру громадян в те, що правду можливо встановити чи реконструювати. Цей підхід за направленістю нагадує методи пропаганди минулого століття. Згадаємо на кого були розраховані візуальні елементи відточених пропагандистських машин минулого: плакати, символіка, програми на державному телебаченні, пам'ятники, листівки та навіть поштові марки – були постійно присутніми у просторі та перед очима людей, які проживали в авторитарних чи тоталітарних режимах. Відтак, в першу чергу, державна пропаганда спрямована на власних громадян, вона переконує їх та мобілізує, забезпечує лояльність. Але чи здатні сучасні «класичні» пропагандистські потуги Північної Кореї переконати будь-якого громадянина Південної Кореї – питання, скоріше, риторичне [4].

Натомість соціальні мережі та фабрики тролів успішно долають цей бар'єр, вони вже досить давно вийшли на міжнародний рівень, а відпрацьовані інструменти та прийоми, вдало застосовуються авторитарними режимами проти демократичних систем. Як було зазначено раніше, вплив на волевиявлення громадян третіми країнами, з використанням дезінформації, мереж тролів у соціальних мережах вже стали частиною нової цифрової реальності. Таким чином, національна держава, яка не реалізовує власної стратегії в цифровому просторі – втрачає спроможність ефективно протистояти зовнішньому впливу. Адаже інші сили чи держави здатні захоплювати її інформаційний простір і створювати у соцмережах ту «реальність», яка відповідає їхнім інтересам.

Західні дослідники поступово уводять нові концепції та термінологію під цей процес цифрового зіткнення – від «веапонізації» соціальних мереж до теорії «розмитих кордонів». Для авторитарних режимів, які активно шукають прогалини у демократичних процедурах та принципах, соціальні мережі – зброя, якою можна розігрівати невдоволення владою в іншій країні, провокувати революції та акції непокорі, підривати довіру до уряду та окремих політиків. Формування атмосфери недовіри – одна з ключових стратегій тих зацікавлених сил, які прагнуть встановити контроль або у внутрішній політиці, або поширити її на інше суспільство. Для такої задачі якнайкраще підходять теорії змов [5, с. 75].

Найбільш дієвий спосіб вплинути на сприйняття світу власними громадянами або громадянами інших держав – жити їх теоріями змов. Давня стратегія використання різноманітних змов-

ницьких теорій в ХХ-му столітті слугувала єдиній меті – підсилювати панівну ідеологію. Радянська влада, як і будь-який сучасний закритий чи популістський режим, активно користувалася пошуком змовників або «ворогів». Тиражовані теорії змови давали радянській людині чіткий образ «іншого», ворожого та дозволяли провести зрозумілий поділ на «ми» та «вони». Таким чином, відбувалася подальша консолідація суспільства та його мобілізація на підтримку офіційного «курсу», а будь-які невдачі радянської авторитарної системи можна було успішно перекладати на змовників чи «невидиму руку».

Сучасні авторитарні режими користуються більш софістикованими методами інформаційного контролю. Пітер Померанцев стверджує, що вони мають складнощі із формуванням монолітної ідеології. Відсутність єдиної цілісної ідеології дозволяє авторитарним лідерам оперувати різноманітними повідомленнями, створюючи для власних громадян альтернативну картину світу, яка сповнена небезпек [5, с. 75]. Теорії змов ідеально пристосовуються до алгоритмів соціальних мереж. Аудиторію можливо деталізовано сегментувати, обирати групи найбільш уразливі до тієї чи іншої інформації. Налаштування в середині мереж дозволяють транслювати повідомлення в потрібному місці у потрібний час, з максимальною ефективністю.

Сучасні авторитарні режими демонструють як ця стратегія успішно атомізує суспільство. Приклад російського режиму показовий, адже в умовах, коли тотальна цензура вже не є можливою, громадян оточують різновекторною інформацією, яка створює відчуття невпевненості та апатії. Громадяни в такій ситуації втрачають суб'єктність, адже в світі, де все визначено наперед – не існує альтернативи, вибори втрачають будь-який сенс, а єдиною цінністю стає персональна стабільність. Кремлівський режим вдало продукує зневірених громадян, які стають міцною опорою влади, ця модель призводить до деградації базової навички, необхідної для функціонування стійкої демократії – спроможності громадян бути відповідальними за власні рішення. Інша небезпека цієї новітньої авторитарної стратегії – її привабливість для автократів в різних куточках планети. Кремль «експортує» вже відпрацьовані практики іншим авторитарним лідерам, які використовують їх для розмивання демократії у власних країнах.

Модель «керованої демократії», вигадана росіянами, – це утілення ілюзії демократичності. Позірна демократична риторика, збереження формальних виборів, наявність «ручних» опозиційних політиків та контрольовані ЗМІ, мають виглядати зовні як типова та унормована демократична система, а в середині – бути цілковито підконтрольними та забезпечувати авторитарному режиму стабільність і прогнозованість. Така модель обгор-

тається в щільну оболонку різномірного інформаційного впливу, в якій для кожної суспільної групи обирається необхідний канал інформації. Якусь частину суспільства режим спроможний кооптувати за допомогою телебачення чи поширення дезінформації в соціальних мережах, для іншої частини населення генеруються незліченні теорії змов, китайська мережа TikTok рясно сповнена таким контентом, для більш спроможних до інформаційного опору груп – використовуються складніші набори контенту, які мають розхитувати усталену картину світу та принципи громадянства, поступово підводячи його до, вже канонічного в інтернет-середовищі, способу пояснювати складні явища – «все не так однозначно» [11]

Висновки. Поточна геополітична ситуація, що поступово нагадує про образ призабутої Холодної війни, безперечно, породить ще не один спосіб використання соціальних мереж для отримання переваги над іншою стороною протистояння. Винайдення книгодрукування в XV столітті призвело до радикальних суспільних змін, кульмінацією яких було постання модерних націй. Жодних заперечень не викликає важливість друкарського верстату для розгортання доби Просвітництва, поширення ліберальних ідей – свободи та рівності, явищ які традиційно описуються в позивному ключі. Разом з тим, друкована книга породила і епоху Реформації та релігійних війн у різних куточках Європи – наслідки яких можна відслідкувати і до сьогодні. Трохи згодом нації, об'єднані національними літературами та пресою, зіткнулися в серії світових війн, «шрами» від яких відчутті століття після. Друкована книга, котра була покликана звільняти та поширювати знання, стала також і інструментом війни та пропаганди.

Досвід минулого демонструє, що національні держави охоче використовують будь-яку проривну технологію, яка дозволяє отримати перевагу в міждержавному протистоянні. Соціальні мережі та інтернет, в цілому, проходять схожий «маршрут» – від ліберативної технології до технології, яку вдало пристосовують для своїх завдань зацікавлені. Авторитарні режими, вдало адаптували можливості нових технологій до власних потреб, упровадивши нові форми цифрового контролю своїх громадян [12].

По-друге, ускладнення технологій не призвело до очікуваного ефекту – закриті системи не перекривають доступ громадян до мереж та інтернету, а надають перевагу використанню їх для втручання в ідентичність та світогляд громадян. Підміна понять, теорії змови та пропаганда в соціальних мережах та месенджерах – лише деякі з найдієвіших інструментів знищення суб'єктності суспільства. Таке суспільство стає пластичним і дозволяє автократам керувати не з позиції сили, а з позиції «патріарха», який захищає своїх грома-

дян від ворожого світу, світу в якому панує «панічний страх» Маршала Мак-Люена.

Таким чином, зміцнення авторитарних режимів, озброєних соціальними мережами та новими технологіями, поступово розділяє світ на два табори – агресорів та тих, хто змушений захищатися. Оскільки демократичні системи ще не винайшли дієвих засобів для захисту своїх громадян від цих гібридних цифрових загроз, то можна констатувати, що на сьогоднішній день авторитарні режими мають більше можливостей та інструментів реалізувати свою політику в мережі – вони не обтяжені міжнародними договорами чи демократичними цінностями та правилами. Від того, наскільки довго недемократичні системи грають «першу скрипку» в соціальних мережах та інтернет-платформах суттєво буде залежати те, наскільки стійкими будуть мир, міжнародне право та демократія у світі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Київ: Критика. 2001. 272 с.
2. Гончар, М. Цифровий вимір глобальної безпеки: непомітні революції [Тези доповіді на конференції]. *Всеукраїнська науково-практична конференція*. Київ, Україна. 2024. С. 191-194.
3. Мак-Люен М. Галактика Гутенберга. Київ: Лабораторія. 2014. 384 с.
4. Південна Корея закликає Північ не надсилати пропагандистські листівки через кордон. *Радіо Свобода*. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kndr/30683844.html> (дата звернення: 27.07.2024)
5. Померанцев П. Це не пропаганда. Подорож на війну проти реальності. Київ: Yakaboo Publishing. 2020. 288 с.
6. Фергюсон Н. Площі та вежі. Соціальні зв'язки від масонів до фейсбуку. Київ: Наш Формат. 2018. 376 с.
7. Шмідт Е, Коен Д. Новий цифровий світ. Як технології змінюють державу, бізнес і наше життя. Львів: Літопис. 2015. 368 с.
8. Belam M. We're living through the first world cyberwar – but just haven't called it that. *The Guardian*. 2016. URL: <https://www.theguardian.com/commentis-free/2016/dec/30/first-world-cyberwar-historians> (дата звернення: 27.07.2024)
9. Johnson B. Faulty cable blacks out internet for millions. *The Guardian*. 2008. URL: <https://www.theguardian.com/technology/2008/jan/31/internet.blackout.asia> (дата звернення: 5.08.2024)
10. Swinhoe D. The Houthis and the Red Sea: A new risk to subsea cables. *Datacenterdynamics*. 2024. URL: <https://www.datacenterdynamics.com/en/analysis/the-houthis-and-the-red-sea-a-new-risk-to-subsea-cables/> (дата звернення: 5.08.2024)
11. Foy H. An overdose of freedom is lethal to a state. *Financial Times*. 2021. URL: <https://www.ft.com/content/1324acbb-f475-47ab-a914-4a96a9d14bac> (дата звернення: 28.07.2024)
12. LaFrance A. The Largest Autocracy on Earth. *The Atlantic*. 2021. URL: <https://www.theatlantic.com/maga->

zine/archive/2021/11/facebook-authoritarian-hostile-for-
eign-power/620168/ (дата звернення: 18.07.2024)

REFERENCES:

1. Anderson B. (2001) Uivleni spilnoty. [Imagined Communities]. Kyiv: Krytyka. 272 p. [In Ukrainian]
2. Honchar M. (2023). Tsyfrovyy vymir hlobalnoi bezpeky: nepomitni revoliutsii [The Digital Dimension of Global Security: Invisible Revolutions]. *Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia*. [Tezy dopovidi na konferentsii]. Kyiv. Ukraina. pp. 191-194. [In Ukrainian]
3. Mak-Liuen M. (2024). Halaktyka Gutenberha. [The Gutenberg Galaxy]. Kyiv: Laboratoriia. 384 p. [In Ukrainian]
4. Pivdenna Koreia zaklykaie Pivnich ne nadsylaty propahandystski lystivky cherez kordon. [South Korea Urges North Korea to Stop Sending Propaganda Leaflets Across the Border] (2020). *Radio Svoboda*. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kndr/30683844.html> [In Ukrainian]
5. Pomerantsev P. (2020) Tse ne propahanda. Podorozh na viinu proty realnosti. [This Is Not Propaganda. Adventures in the War against Reality]. Kyiv: Yakaboo Publishing. 288 p. [In Ukrainian]
6. Ferhiuson N. (2018). Ploshchi ta vezhi. Sotsialni zviazky vid masoniv do Feisbuku. [The square and the tower. Social connections from the Freemasons to Facebook]. Kyiv: Nash Format. 376 p. [In Ukrainian]
7. Shmidt E, Koen D. (2015). Novyi tsyfrovyy svit. Yak tekhnolohii zminiuyut derzhavu, biznes i nashe zhyttia. [The New Digital Age. Reshaping the Future of State, Business and our lives]. Lviv: Litopys. 368 p. [In Ukrainian]
8. Belam M. (2016). We're living through the first world cyberwar – but just haven't called it that. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/commentis-free/2016/dec/30/first-world-cyberwar-historians>. [in English]
9. Johnson B. Faulty cable blacks out internet for millions (2008). *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/technology/2008/jan/31/internet.blackout.asia>. [in English]
10. Swinhoe D. (2024). The Houthis and the Red Sea: A new risk to subsea cables. *Datacenterdynamics*. <https://www.datacenterdynamics.com/en/analysis/the-houthis-and-the-red-sea-a-new-risk-to-subsea-cables/>. [in English]
11. Foy H. (2021). An overdose of freedom is lethal to a state. *Financial Times*. <https://www.ft.com/content/1324acbb-f475-47ab-a914-4a96a9d14bac>. [in English]
12. LaFrance A. (2021). The Largest Autocracy on Earth. *The Atlantic*. <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2021/11/facebook-authoritarian-hostile-for-eign-power/620168/>. [in English]

Social networks impact on political systems in the context of the democratic and authoritarian regimes competition

Honchar Maksym Volodymyrovych

Postgraduate Student at the Department of Philosophy, Sociology and Political Science
State Trade and Economic University
Kyoto str., 19, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-3080-5665

Social networks have transformed the way billions of people perceive information. Their constant presence in daily life influences behavior during electoral cycles, and reactions to news, and affects identity. In this context, a parallel transformation of the traditional political process and methods of competition between various political systems and actors is occurring. Similar processes have been observed in the past, often closely linked to technological inventions and innovations. Technologies that accelerate the exchange of information, ideas, and knowledge have had a particularly significant impact on human communities. The invention of the printing press triggered a series of revolutionary processes in Europe and worldwide: fundamental institutions such as the state and the church were transformed, access to institutional education was opened, and more. The internet and social media revolutionize interpersonal communication methods, taking them to a new level of speed and accessibility. Political systems, organized by people, are also being drawn into these changes. For them, networks present both threats and significant opportunities. Today, networks are a platform on which nation-states actively pursue their policies and achieve desired goals by leveraging technological innovations. Depending on the typology of the political regime, these goals may be aggressive and destructive, or, on the contrary, contribute to strengthening the resilience of democracy.

The article aims to analyze the impact of social networks on society and political processes, describing the challenges social media poses to democratic systems in the global confrontation with authoritarian regimes.

Research Methods. General scientific approaches of analysis and synthesis, the method of comparison, and the historical method.

Research Results. The article analyzes the influence of social media on modern political systems and methods of organizing society. The interaction between closed and open political systems on social media is examined, as well as their influence on citizens and the political process in the confrontation between authoritarian and democratic systems. The methods of information control employed by authoritarian regimes using modern internet networks and advanced technologies are described. The impact of technologies that accelerate the flow of information on societies and individuals is analyzed. The influence of social media on identity and the deepening sense of belonging to the global community is highlighted.

Key words: social media, «managed democracy», information operations, disinformation, propaganda, authoritarian regime, democracy.